

Erdő Péter: Egyházjog

Dr. Erdő Péter, a budapesti Hittudományi Akadémia professzora, ezzel a könyvével kitűnő szolgálatot tett mind az egyháziaknak, mind pedig az egyház iránt érdeklődő világiaknak. Mielőtt a könyv ismertetésére rátérnénk, talán nem lesz felesleges, hogy néhány szót magáról az egyházzal és az egyházi jogról szóljunk.

A II. Vatikáni zsinat (1962-1965) a katolikus egyház legnagyobb eseménye volt ebben a században. Az ott alkotott 16 dokumentum közül a legfontosabb a *Lumen Gentium*, amely az egyház természetét világítja meg. Különös az egyház! Egyidőben látható és láthatatlan! Krisztustól vette kezdetét és látható szervezetben folytatja immár kétezer éve működését. Mint láthatatlan, kegyelmet közvetít, mint látható pedig társaság — jellegénél fogva jogi berendezkedéssel rendelkezik. Mégsem szabad két egyházzal: hit-egyházzal és jog-egyházzal beszélni. (Vö. *Lumen Gentium*, 8/a.)

Az egyházi vagy másnéven kánoni jog fontosságát jelzi, hogy tulajdonképpen *anyajog*. Az európai társadalom hosszú időn keresztül a római jogból és az egyházi jogból élt. Ez a „*ius utrumque*”. E két anyajog emlőin nőtt fel a modern európai jogrendszerek. A római jog intézményeit, kicsiszolva és megnesímítve, az egyházi jogon keresztül szívták magukba az európai jogrendszerek.

Az egyházi jog egyik tulajdonsága, hogy *univerzális*, egyetemes jog. Egyetlen olyan jog, amely egyetemes érvényességgel bír az egész világon, ahol katolikusok élnek. Ezzel szemben a nemzeti jogok csak földrajzilag erősen körülhatárolt területen bírnak érvénnyel. Éppen ezért az egyházi jogot a vallással szemben közömbös ember sem hagyhatja figyelmen kívül.

Az egyházi jog másik tulajdonsága, hogy egészen *befejezett jogrendszer*. Míg a nemzeti jogok az államformák és parlamentek szerint időről-időre változnak, addig a római jog, és az egyházi jog lezárt

jogi szempontból; — ez annyit jelent, hogy a római jog mellett az egyházi jog alapintézményeiben lényegében nem változik, mert alapstruktúráját isteni jogból származtatja.

További tulajdonsága az egyházi jognak, hogy *első jog*... ez annyit jelent, hogy szinte minden országban jelentősége van. A pápa (Apostoli Szentszék) több mint száz országgal áll diplomáciai kapcsolatban. Nem mint a Vatikán törpeállam feje, hanem mint a világegyház vezetője. Ez azt is jelenti, hogy az egyház több mint száz állam területén érintkezésben áll az illető állam jogrendszerével. Köztudomású, hogy az egyházpolitika mindig a legkényesebb állami feladatok közé szokott tartozni. Minden államnak fontos érdeke, hogy ne kerüljön kiegyenlíthetetlen összeütközésbe az egyházzal. Az is érdeke, hogy mindkét közösség jogos érdekeit figyelembe vegye. Az ilyen egyházpolitika kialakításához azonban szükséges az egyház alkotmányának és jogrendszerének alapos ismerete.

Nyilván eme szempontok vezettek oda, hogy Nyugaton a jogi karokon a római jog mellett az egyházjog is kötelező tantárgy.

Az ősegyházban a fejelelmi, jogi rendelkezéseket a zsinaton határozták meg. Ezeket a rendelkezéseket röviden kánonoknak nevezték. Az első összefüggő törvénykönyvet IX. Gergely pápa adta ki 1234-ben, mely későbbi bővítésekkel együtt a *Corpus Iuris Canonici* néven, szinte 700 évig volt hatályban. A második törvénykönyvet XV. Benedek pápa hirdette ki 1917-ben, mely nagyrészt az I. Vatikáni zsinat szellemében rögzíti az egyház fejelelmet. Őt könyvre oszlik: általános elvek, személyi jog, dologi jog, perjog és büntető jog.

Az utóbbi évtizedekben azonban annyira felgyorsultak az események a világban és magában az egyházban is, hogy szükségessé vált a vatikáni zsinat összehívása, s ennek alapján — a Vatikáni Pasztorális Zsinat szellemében — új egyházi törvénykönyv megalkotása, melyet II. Já-

nos Pál 1983-ban hirdette ki. Ez lényegesen rövidebb, mint az előző volt. Az 1917. évi törvénykönyv 2414 jogszabályt — míg az 1983-as csak 1752 jogszabályt, ill. kánonot tartalmaz.

Az új Egyházi Törvénykönyv megjelenésével új lendületet vett az egyházi jog művelése. E téren Magyarország sem maradt le. Dr. Erdő Péter egyházi jogi professzor két évvel az Egyházi Törvénykönyv kihirdetése után magyarra lefordította és nagyszerű magyarázattal látta el az új Egyházi Törvénykönyvet, mely latin és magyar nyelven jelent meg.

E kitűnő munkáját most megkoronázza azzal, hogy külső megjelenésében és belső tartalmában is súlyos, értékes könyvvel ajándékozta meg a magyar egyházat és a világiakat egyaránt. (SZIT, 1991)

Bánk József

Márai Sándor:

Ami a naplóból kimaradt

Tűző napon a víz halk csobbanásai mellett vagy a lakótelepi lakás sziget-hűvösében — bárhol olvasható. Olvastatja magát. A legjobb úgy olvasni, ahogy ő a bort itta: ön-fegyelemmel. Nem átadva magunkat az olvasói élvezetnek és elmerülni a mámorban, hanem beférkőzni szavai közé. Nem a „hogyan”-ra, hanem a „mit”-re figyelni.

Naplómonológjai (regény)írás közbeni szünetek. Szembetűnő a terjedelmi különbség az 1945-57-es *Napló* és a gyűjtemény között. A *Napló* azonos keletkezési idejű feljegyzései alig 34 oldalt tesznek ki, amíg az ebből „kimaradt” írások egy nagyobb méretű könyvben is 340 oldalt. A 45-46-os *Napló*-rész a maga rövidségében csak vázolhatja a Márai számára oly meghatározó időszakot. A „kimaradt” feljegyzések teljességükkel képesek szervesen feltárni és összefoglalni a külső és belső eseményeket. Ez a kettősség teszi hitelessé megszólalását, hozza közel és távolítja el a „pusztulás utáni” világtól. A körülmények dacára marad mindig: az író. 1945-ben így ír: „Mindenkivel ugyanaz történt: éjjel bejöttek a nyilasok a házba, megették a lekvárokat és megölték a magyarmát. És

ez a groteszk monotonitás borzalmasan igaz.” A következő bejegyzésben már így: „Április vége. A kert olyan most, mint egy japán ünnep.” Ilyen a Márai-titok. Mert „csak egyféle szabadság van: az alkotó ember akarata, mikor munkája fölé hajol.” Az embernek e két lehetőség közül kell választania. Szellem vagy Semmi. Élet vagy halál, „mert a lélek csak a szellemen halhatatlan” (Kőszegi Lajos). Írás vagy hallgatás? Márai bejegyzései e küzdelemben születnek, hogy végül teljes meggyőződéssel az elsőt válasszathassa. „...talán meg kell írnom könyveket, melyeket csak én írhatok meg”. Ehhez azonban a külső feltételeket nem találta adott-nak Magyarországon. A magányos munkába-temetkezés során egyre többször fogalmazódik meg az „elmenni innen”. A belső emigrációból végül külsőbe kényszerül. (Vörösváry, 1992)

Jász Attila

Az alku

Június és július fordulóján a Karmelita udvarban a *János vitét* játszották esténként, átdolgozott változatban. Az igazítások nem váltak a mű javára: a szintetizátorra átírt zenekari szolamok leginkább a lakodalmos zenére emlékeztettek, a történetben és a szövegben pedig az alkotók Petőfihez nyúltak vissza, feledve, hogy Kacsóh és Heltai *János vitéze* csak címében azonos az elbeszélő költeménnyel, s a két műből bajosan lehet egyet kovácsolni.

Alapjában sikertelen volt a színpadi megvalósítás is: csúf csokoládépapír-jelmezekben, kifestőkönyvi díszletek között sétálgatott három énekes-színész, akik ha énekeltek, inkább színésznek, ha játszottak, inkább énekesnek tűntek. Emlékezetes maradt azonban Agárdy Gábor, aki a francia király szokásos komikus alakját egyetlen dal segítségével változtatta szívfájdító, szomorú hőssé. Bessenyei Ferenc Bagóként szavalt, s ha énekelt, figyelemreméltó ösztönös zenei érzékről tett bizonyosságot. Címszereplőként a rendező, Gulyás Dénes sugárzott. Rendezőként ugyancsak kifogásolható amit tett, és

nemcsak azért, mert egészében sem bizonyult különösen ötletesnek, de mert a színpadra állítás alapvető mozzanatait, a világitást, a színészek mozgását sem oldotta meg sikeresen, s hogy milyen fontos számára a darab, azt csak dalolásából sejt-hette meg a néző. Am ha feltétele annak, hogy Gulyás Dénest énekelni halljuk, az, hogy meg is rendezi a darabot, kis szomorúsággal, de habozás nélkül fogadom el ezt az árat is.

Fáy Miklós

Határ Győző: Az Őrző Könyve

A kritikusnak mint olvasónak úgy hiszem illik elárulnia, milyen érzéseket keltett benne az a mű, amelyről később alkalma van okos vagy kevésbé okos dolgokat mondania. Nos, Határ Győző 1948-ban, tehát még Magyarországon írott könyvét, amely először 1974-ben a müncheni Auróránál, itthon pedig csak most jelent meg, bár izgalommal vettem kézbe, mégis egyre növekvő csalódással olvastam végig.

„Üzenet a jövőből” — szól a regény (?) egyik alcíme, de mert a képzelet sosem ugorhatja át a már megélt dolgok léckerítését, minden utópia csak akkor érdekes, ha a jelenre vonatkozatható. Így ebben az esetben is. Éppen ezért ígérnek sokat az Őrző történelmi elmélkedései, s itt nem befolyásol bennünket az, hogy a tulajdonképpeni jövőndölésekből mennyi vált valóra, inkább azt kutatjuk, hogyan tekint az író az emberi időre, milyennek látszik gondolataiban a történelmi lét természetete.

H. Gy. műve az európai történelemnek a népvándorlások korához hasonló végállapotát festi, ahol hordák terelik egymást kuszán, és gázokkal, atommal folytatott háborújuk végül két ellenséges, egymást feltételező államalakulat, s velük két államfilozófia létrejöttéhez vezet. A harc törvénye mindenkire érvényes, még a tiltakozásból rezervátumba vonuló művészekre, és a gyilkolás elvi ellenzőire is. Az Őrző sorsának igazis téjje, hogy van-e lehetőség a valódi gondolkodásra, melynek tárgya csak létkérdéseink lehetnek. „És ma, amikor államfilozófiák zsandáruralma berohasztotta és betokosította a szelle-

met, zsinórral méri a „legforradalmibb” gondolat tilalmas határát és a filozófia — két világ farkasszemet néző államfilozófiájának tűzvonalán a senki földjére szorult — lehet-e másként, mint büntényként emlegetni a gondolkodást?”

Pontos és (1948-ban!) bátor fogalmazás. E mércének kíván megfelelni az Őrző, a fiktív krónikás, aki a műben, mert képes a gondolkodásra, az egyetlen magában is értelmezhető személy, mindenki más hordájának kényszerű vagy magafeledt alkot-része.

Am a könyv, bár izgalmas és lényeges kérdéseket érint, még sincs elég jól megszerkesztve. A nyelviileg sziporkázó részletek sokszor nem gazdagítják a „regényes elmélkedést”, magukban ugyan érdekesek, mégis elhagyhatók, s így mozgalmasságuk ellenére néha bizony unalmat váltanak ki.

Nyilván Határ Győző is érezte ezt, ezért bújt ki az utolsó fejezetben (Toronycella) többször az Őrző szerepéből, hogy közvetlenebb módon beszélhessen saját történelmi nézeteiről. Am, itt bizonyos mértékig talán módosítanom kell kezdeti ítéletemet. Határ Győző e korai műve ugyanis sikertelenségével együtt elgondolkodtató, sőt éppen hibáival kínál néhány hasznos esztétikai tanulságot. (Életünk)

Schein Gábor

Nyári színház 1992

Gazdag választékot ígért az idei nyári színház. Lett is zajos botrány (*Aida*), csúfos bukás (*Nyakfelmetsző*) és néhány egykedvűen csordogáló produkció, mint a *Sakk* az Arizonában, vagy a Vidám Színpad őszi-téli repertoárja szabad ég alatt, a Városmajorban. A legsikeresebb talán a Madách Kamara nyári ősbemutatója volt, az amerikai sikerszerző, Bernard Slade egyenesen nekünk írt darabja: *A férfi, akit szeretek*. A történet — anya és lánya húsz év eltéréssel ugyanabba a férfiba szerelmesednek bele — enyhén szólva gicccs-gyanús, a főszereplő, Benedek Miklós, és partnerei megteszik a magukét, az eredmény egy tisztességes középszer hűtött

nézőtérrrel. Az utóbbinak jelentős része lehetett a sikerben.

Mégsem maradtunk színház nélkül a nyáron. Vérbeli színház nélkül. Sőt. Volt egy, amely üdözítette a lelket, gyönyörködtette a szemet. Nyáresti andalító unalom és könnyedre vett kellemkedés helyett otthonosságot hozott és ünnepet teremtett. Nemcsak hogy szép volt, a szó leglátványosabb értelmében, de önmagára is talált a szépségben. Egy hátborzongató eszme — e színház minden mozzanatának lényege — fűzte össze a nézőket és a résztvevőket, az a hátborzongatóan távolinak tűnő, ám ez alkalommal mégiscsak testet ölt eszme, amely a különbözők között teremt küzdelmesen békés közösséget. Báró Coubertin nevéhez szokták fűzni, vagy visszavezetik az antik görögökhöz. Pedig ennél is ősbib eszme. E felismerés örömét sugározta az a semmihez sem mérhető, bátorítóan fölkaravó „színház”, amelyet nemes egyszerűséggel a barcelonai ötkarikás játékok megnyitójának neveztek.

Kállai Katalin

Szabó Magda: A félistenek szomorúsága

Szabó Magda esszéit úgy olvasom, mint ha novellák lennének: jellemzi a környezetet, az író, elmondja egy-egy kiválasztott vers vagy novella eseményeit, sőt azt sem tartja titokban, hogyan találkozott ő maga témájával. Bárki olvashatja, semmilyen tudományos előiskolázottság nem kell befogadásukhoz. Igenám, de ahogy olvasom, boldog felfedező öröm tölt el és persze szakmai lelkiismeretfurdalás: micsoda telitalálatok és — hogy lehet az, hogy eddig egyikünk sem figyelt fel erre-arra az irodalomtörténeti eseményre. Aztán észreveszem, ez az okos és jószemű író-irodalomtörténész szenvedélyes és kegyelem nélküli vívó: célpontja a hatalmával visszaélő kritikus. Évtizedek kiszolgáltatottságáért vesz elégtételt. Egyetlen múltbéli személyt emelek ki, de ez a „különítet” általánosít is. Egy Vörösmarty-vers esetében csak ennyir ír: „Gyulai nem vette észre...” Itt csak lesöpri szakmailag. De a Jókai-vitában a „kurtára szabott, két szűrős

cserezsnyével a világba meredő” Gyulai képe már a gyűlölet terméke.

Novellák, felfedező tanulmányok avagy egy elsodort nemzedék vitairatai? Számomra korszerű próza: a viszonyítás remeklése; korokat egymásba építő-játszó kapcsolás; egy írói tudat önmegismerése. Mint ahogy a kései Jókai Caesar-korig visszaérő groteszkjéről ő maga is hasonlókat mutat ki. Egyik interjújában mondja: „Azt hiszem, általános tévedés, hogy akármelyikünk is eredeti, soha nem látott, egyedi jelenség, legfeljebb nem ismerjük az elődeinket, és nem találtuk meg még a kapcsolat dokumentációját. Valamennyien megjelentünk részleteinkben vagy kifejezési formánkban, avagy tematikánkban korábbi századok megfelelő alkotói között, csak nem ismerjük az őregapáinkat”. Ezt az egybeérzékelést valósítja meg *A félistenek szomorúsága* címmel összegyűjtött írásaiban.

Kabdebő Lóránt

Heinrich Schütz: Német mise. Motették

Heinrich Schütz a 17. század zenekultúrájának egyik legnagyobb, maradandó hatású mestere. Hatalmas terjedelmű életművének kiemelkedő darabjai az egyházi zene irodalmát gazdagítják, sok közülük ma is népszerű. Német miséje alázatos egyszerűségével, letisztult, bensőséges harmóniáival ragadja meg a hallgatót. (A mise hiányzó részeit az előadók jó ízléssel pótolták: A *Sanctus* Luther átköltésében, az *Agnus Dei* egy szászországi agenda megfelelő tételével.) Rendkívül érdekes jellegzetessége miséjének, hogy a legkülönfélébb stíluselemeket használta föl benne, a gregorián hagyományokat keltette új életre a *Kyrie*ben, másutt többszólamú kórusokban dolgozta föl a szöveget, alkotásmódján mindvégig érezni rendkívüli kultúráját, amelyet a német egyházzenei hagyomány éppúgy megterméke nyitott, mint az olasz madrigál.

Az 1980-as évek elején alakult Praetorius Kórus, amely céljának tekinti az egyházzenei alkotások színvonalas megszólaltatását és megismertetését, egyáltalán nem amatőr-színvonalon állította Schütz

szolgálatába tehetségét. Élén két művészeti vezetőjével (Déri Balázs és Kéring László) emlékezetes élményt szerez a lemez minden hallgatójának.

Stahl Ervin

Umberto Eco: A Foucault-inga

Posztmodern tanregény? A szabadon, minden irányban lengő ingának csak függeszési pontja rögzített, s lengési síkja lassan körbejár, ahogy elfordul alatta a Föld. Ez volt a francia tudósnak a föld forgását bemutató híres kísérlete a múlt század közepén. A posztmodern filozófiája most azt tanítja, hogy szilárd függeszési pont sem létezik. Minden változik, minden viszonylagos, nincsen egész, nincsen semmi, ami transzcendens és nincsen semmi, ami abszolút lenne. S ezt úgy hirdeti, hogy közben gyakran újra felfedezi a misztikát és okkultizmust, szakít az avantgárd és neoavantgárd korszak konstruktivizmusával s civilizáció-tagadó indulattól vezetve a természetkultuszokhoz csatlakozik.

A posztmodern egy tagadószellemű racionalizmus álarcában föllépő új irracionális eszmevilága. Ezt mutatja Eco regénye. Fölépíti, megtestesíti, de egyszerűen le is leplezi ezt az eszmevilágot. Fordulatos meséjének középpontjában három kiadói lektor áll, akik kinyomozzák, vagy inkább kitalálják a középkori tempomos lovagok ősi titkát, a nagy „tervet”. A komputer-szöveg azonban megelevenedik, s a mese átszövődik a valóságba, ahogy a valóság is mintegy modellálja a posztmodern ideológiát, de a középkori misztikába nyúló meseszálak mellett bemutatja ennek az ideológiának valóságos társadalmi-történelmi keletkezését a 60-70-es évek nyugati diákmozgalmainak idején. Így a regény ingája is körbejár: a múltból visszatér a jelenbe, teljes kört ír le, mint egy szomorú történelmi ciklus dokumentuma. Hangulatát, meséjét vagy olvasmányosságát tekintve egyébként Szerb Antal *Pendragon-legendájához* lehet hasonlítani, e „preposztmodern” regényhez, vagy pedig David Lynch *Twin Peaks*-sorozatához. (*Európa Könyvkiadó*)

Kenyeres Zoltán

Ionesco: A kopasz énekesnő

Az abszurdal mindig baj van. Baj van, mert többnyire nem lehet befejezni, mert színészi megjelenítésének nincsenek jól behatárolt szabályai, mert önálló és öntörvényű képi világot kell köré teremteni. Az abszurd mégis divatos, mert színészi megjelenítésének nincsenek jól behatárolt szabályai, mert önálló és öntörvényű... stb. Vagyis az abszurd egy nagy színházi kaland. Egy másik, egy „látható” műfaj keretei közt megismételni azt, amit a szerző tett: a valóság bizonyos darabjait önkényesen kiragadni, majd a valóságtól elrugaszkodva, ám annak törvényei szerint újra összerakogatni.

Az a világ, amely a színpadon megjelenik, lehet zsúfolt, túlcizellált, jelképektől roskadozó, de le is lehet csupaszítani a végsőkig a szöveget. Ízlésem szerint nekem az utóbbi jobban tetszik, ám ezzel még nem vitatom el a kolozsvári Állami Magyar Színház előadásának az eredményeit. Tompa Gábor úgy vitte színre Eugène Ionesco „főabszurdját”, *A kopasz énekesnőt*, hogy a szerző angol nyelvkönyvekből kiemelt klisészövegei köré egy látomásos világot képzelt. Az angol középosztály díszpintyei, Mr. és Mrs. Smith (Boér Ferenc, Spolarics Andrea) a maguk kortalanul korabeli kosztümjeiben egy katonaruhás szobalánynak (László Zsuzsa) paríroznak, hasonszórú vendégeik Mr. és Mrs. Martin (Bács Miklós, Panek Kati) pedig a földre tottyannak, mikor helyet kínálják őket. Egyszóval a gondolkodás megerőltető aktusától mentesítő etiketszöveg mögül minduntalan a lélek renyhesége és otrombasága bukkan elő. Csöppet talán emlékeztetve Jeles András tavalyi kaposvári rendezésére, a *Valahol Oroszországban* című előadásra, amelynek szereplői a *Három nővér* történetét egy adott ponton megszakították és azon túl már csak azt mutatták, ami a rendezői felfogás szerint az események közben Csehov figuráinak a tudatlattijában játszódik.

A kolozsváriak előadását egyrészt megterhelte ez a fajta fölfogás, amely — másrésztől viszont — valóban fölfedezte a Ionesco-szöveg színpadi értelmezésének egy újszerű, talán tökéletesíthető útját.

(A XI. Országos Színházi Találkozón a legjobb jelmez díját Dobro-Kóthay Judit, az előadás díszlet- és jelmeztervezője kapta.)

Kállai Katalin

Umberto Eco: Az új középkor

Szerencsés véletlen, hogy Eco 1988-ban írott regényével egy időben jelent meg magyarul történelemtudományi esszéinek kis gyűjteménye Barna Imre válogatásában, mert a regény helyes értelmezéséhez is hozzájárul a benne megfogalmazott gondolatmenet. Ebből válik igazán nyilvánvalóvá, hogy Eco nem ideológusa, hanem kritikus a posztmodern iránynak.

A kötetben tizennégy írás olvasható, a legkorábbi 1967-ben keletkezett, a legújabb 1990-ben íródott. Alapeszméjüket — akárcsak a regény alapeszméjét is — az 1960-70-es évek fordulójának európai-amerikai társadalmi eseményei határozzák meg: a vietnami háború és a diáklázadások rajzolnak ki Eco szerint hosszú időre szóló társadalommagyarázó horizontot korunk szerteágazó jelenségei köré. Ismeretes, hogy az amerikai Francis Fukuyama a szovjet rendszer európai összeomlását a polgári liberalizmus végső győzelmeként értelmezte, s úgy látta a *Történelem vége* című, nálunk is nagy feltűnést keltett tanulmányában, hogy evvel a fejleménnyel az emberi történelem egy tovább már nem fejleszthető csúcra érkezett.

Eco nem ilyen derülátó. Nem az értelmes világrénd győzelmét, hanem egy új középkor eljövételének jelenségeit látja szaporodni. Igaz, a középkort nem sémászerűen mutatja be, mint valami sötét és embertelen időszakot, hanem sokrétűen tárja fel jellemvonásait. Kritikai hangja mégis félreérthetetlen: nem a középkor, hanem az antikvitás és újkor pártján van, s a posztmodern ideológia által konstataált világgállapottal szemben, avval szemben, hogy korunkban összeomlottak a nagy filozófiák, értékrendek és elvrendszerek. Ő értékek és elvek jelenvalóságát keresi. A kötet írásai szólnak a misztika és irracionális elöretetéséről, a győztesnek képzelt amerikai életforma visszasságairól, a

marxizmus-leninizmus tévesztett világáról. Nem vizsgálja viszont, hogy milyen szerepet tölthet be a mai válságokkal, a rossz értelmű „visszaközépkoriasodással” szemben a keresztény étosz és szereteteszme, milyen szerepet tölthet be az a katolikus reformfolyamat, mely éppen a 60-as évek óta van kibontakozóban. (*Európa*)

Kenyeres Zoltán

Szenes Zsuzsa kiállítása

Úgy adódott, hogy május utolsó napjaiban, amikor Szenes Zsuzsa kiállításának megnyitását gondolkoztam, egy londoni parkban üldögélek, Bloomsbury és Camden határán, térben és időben Virginia Woolf és Dickens között, megtisztelten közeledéktől, de persze, kissé rémülten is az előttem álló feladattól és távolságtól, amely a tárgytól elválaszt. Bámészkodom az angolosan zöld gyepről, nem messzire attól a lakástól melyben a tárgyak szeszélyes kavalkádja fölött rettenetes szomorúság, meg gonoszkodó és szeretetteljes ironia szítál a levegőben. És akkor — talán éppen emiatt — hirtelen adódik egy pillanat a látszólag oly távoli és alig összekapcsolható dolgok különös fénytörésében, amikor minden korábbinál jobban értem meg és élem át, hogy szenvedés, szenvedély és türelem hogyan fonja át meg át egymást, hogyan válik kibogozhatatlan és eltéphetetlen szálak gubancává.

Alkonyodik, közeleg az óra, amikor a dolgok árnyéka megnő, körvonaluk ellágyul és a világ nesztelenül, szorongatóan szívközelbe ér. Itt az idő, hogy mappám-ból elővegyem és magam elé helyezzem Szenes Zsuzsa színes, mintás papírokból készült lapocskáit, hogy a délután búcsúzó fényében, a park békülékeny, enyhe közegeben tisztábban lássam őket.

Apró ikonok ezek, e képsorok, jelenetsorok egyenletes rendjét a papírszettek szeretteljes lüktetése kíséri: a kompozíció fegyelmét a részletek mintái, a papírok márványos csillogása enyhíti. A folyamatos és szelíd váltakozás meg-megdöccsen: mintha távolból, előhívódik egy-egy ismer-

rós kép, Mária a gyermek Jézussal, többnyire vörös, fekete és arany sugárzások a *szenvedés* archaikus szólamát jelenti ott, ahol a végtelen mintává fonódó növényi ornamentika, a geometrikus mintázat, a héber szövegtörődék a szépséges részletekkel elfedett *szenvedélyt* mutatja. Egy pasziánsz nézői lehetünk: a kéz, amely sort sor alá tapogatva kirakosgatja színes lapjait, egyszerre szenvedélyes és türelmes: a *türelem* a szenvedélye. Ez a türelem messzire vezet; képről képig, ikontól ikonig afféle idő-utazás ez, tér és idő megszámlálhatatlan rétegén át vezet az út, metszéspontokon, otthonosan összesimuló és ismeretlen tartományokon keresztül, míg végül hazatalálunk, visszaérkezünk. A kis papírszív, amely a képmezőkön újra és újra, nyájasan és makacsul megjelenik, ezeknek a kompozícióknak talán legfontosabb motívuma; vonatkoztatási pont, sarokkő, mérték.

Ezért jobb híján lopott kifejezéssel (és persze az illetékes bocsánatát kérve) a *szív archeológiájának* nevezném azt a szelíd tevékenységet, amelyet Szenes Zsuzsa helyettünk, nekünk ajánlva végez el, elképzelhetetlen mélységek és alig felfogható viszonylatok között tapogatózva gyengéden. Londonban vagyok még, úgyhogy becsukom a mappát, kihúny az ikonok fénye, elhomályosul a papír-ragyogás; elhagyom a parkot, sötétedik.

A szenvedő, szenvedélyes és türelmes szív tovább dereng a leszálló estében. És aztán majd otthon is ez történik. (*Bercsényi Klub*)

Kovalovszky Márta

Bisztray Ádám: A Nap házában

Bő húsz esztendeje, jónéhány számon tartandó művel van jelen a magyar irodalmi életben Bisztray Ádám. Most megjelent verseskötetét Nagy Előd borítója és Kecskeméti Kálmán fotója külsőleg is szép könyvvé avatja. Bisztray egyebek között azzal szerzi meg olvasója rokonszenvét, hogy nem panaszolja fennhangon mindazt a hiányt, bajt, szenvedést, amelyet az élet — mint másokra — őrá is rámért, hanem belsőleg szabad, tágas perspektívával

kárpótolt érte. Nem adatott meg neki a kamaszkori világutazás-tervek álomvilága, de Walt Whitmannel Amerikát járja, Verne, Wells és Jókai után reveláló képet fest a „legjövedőbb századunk” utáni időről (*Nautiluszra*). A vigasztalás, az engesztelődés adománya az övé. Kitúrhatták Erdélyből, azért ő otthon van benne, mert „nem az érkezés a végső cél, / fontosabb, mi közben az úton mozgat” (*Kettős várakozás*). A legbeszédesebb példa a rossz látás nemes kompenzációjával kapcsolatos: színek sokaságával, formák érzékeltes gazdagságával ajándékoz meg bennünket az, aki amúgy legtöbbünkénél nagyobb dioptriájú szemüveget visel.

Bisztray megveti a kislelkű aljasságot; a bármiféle zsarnokság elleni indulatát jól példázza a *Nagyzebú zubbonyodra emlékeziünk* című vers és néhány társa. Mégis leginkább a tolerancia, a belátás, az értelmes megelégedés latinos képessége tünteti ki ezt a világképet, az az irigylésre méltó makacs meggyőződés, hogy „Mindenképp erendendő helyükön maradnak a dolgok”, és Eszménk lesz újra, „amit elorzott tőlünk a sötétarcú angyal” (*Térképbe írható*). Közvetlenebb, személyes szférákban és témákban is a józan számvetésen alapuló vigasz és biztatás hangját halljuk Bisztraytól. Tudomásul veszi, hogy a gyerekeink kinőnek a kezünk alól, és hogy vannak, voltak, lehetnek még olyan idők, amikor a kenyér fontosabb, mint a publikálás. Sztoikus bölcsesség, horatiusi és berzsenyies filozófiai kultúra hagyománya támad föl ilyen észrevételeiben, akár *Egy parasztszoborra* íródjék a vers, akár *Európa* szellemével nézzen szembe a költő. Nem hiszünk odaadóan a próféciákban, de jól esik tudni, hogy vannak még hinni és hitet sugallani tudó szellemi emberek. (*Széphalom Könyvműhely*)

CsLrös Miklós

Somorjai Árpád Ádám: Geburten- beschränkung in Bauernfamilien Ungarns (ca. 1750-1945)

Kétélű dolog idegen nyelven könyvet megjelentetni. A külföldi szakmai elismeréssel nem jár együtt a hazai. Nyelvben,

elérhetőségben távolabbi könyvet könyvebb itthon figyelmen kívül hagyni. Ha meg a könyv tabukat dönt, még oka is lehet az agyonhallgatásnak. Ugyancsak bizonytalan kimenetelű a több területet érintő, interdiszciplináris mű sorsa. Egyik szakma sem tartja magáénak? Vagy mindenütt sikert arat?

Somorjai Ádám római disszertációját a Hamburgi Katolikus Akadémia adta ki németül. A kötet címe szerény: *A szülétecsszabályozás a magyarországi paraszti családokban (kb. 1750-1945 között). A fogamzásgátlás története egy iparosodás előtti társadalomban, erkölcsiológiai megközelítésben.* A tartalom: súlyos, meggrázó dráma szakértői bemutatása, értelmezése.

Az első rész külön figyelmet érdemel. Ez a családtervezés és az egyke hazai (és nemzetközi) irodalmának kitűnő, rövid összefoglalása. Mégis, ez csak „felvezetés”. Még izgalmasabb — és nyomasztóbb és aktuálisabb — a körülmények és okok keresése. A kötet sorra veszi a gazdasági (korlátozott terület, a birtok szétaprózódásától való félelem), a történeti (háborúk, európai peremhelyzet), a felekezeti (protestáns etika) és a pszichológiai-néplélektani tényezőket, de lehetetlennek tartja egy, vagy néhány fő ok elkülönítését (hacsak az előbbieket nyomán kialakuló közvéleményt ill. értékrendet nem tekintjük annak). „Az empirikus humán- és társadalomtudományok nem képesek arra, hogy kimondják az utolsó szót.” Tényanyaguk és hipotéziseik viszont nélkülözhetetlenek az erkölcsi értékeléshez, írja a szerző. A morális összegzés előtt még egy szempontra kell felhívni a figyelmet. A szerző meggyőzően érzékelteti az egykezés és az egyéni és társadalmi céltalanság és eredménytelenség („zsákutca”) kapcsolatát. Ez történelmi, de előremutató tanulság.

Az erkölcsi megközelítés a kérdést egyúttal nemzetközi és jelenkori kontextusba helyezi. A valahai „ormánsági egyke” ma általános jelenség. A (korábbi) devians — azaz normasértő — magatartás társadalmi normává vált. Ezzel a kérdés új dimenziót kapott. Az erkölcsért felelős személyek és intézmények, vagy egyszerűen az egyházak felelőssége tovább nőtt.

Somorjai Ádám könyve kitűnően ösz-

szefogott, a téma keresztény megközelítéséhez immár nélkülözhetetlen segítség. (Hamburg, 1990)

Tomka Miklós

Poszler György: Találkozások

Nem memoárkötet, hanem bölcséleti esszék gyűjteménye, nem emberekkel, hanem eszmékkel találkozik a szerző. Az esszé egy-egy tárgykör megközelítési kísérlete, de alkalmat adhat a konfesszióra is, s Poszler György, bár nem keresi, mégis megtalálja kellő időben és szükséges mértékben ezeket az alkalmakat. Ám vallomásában a személyes inkább példaerejű tény, a negyvenéves érettségi találkozót követő meditációt is önélveboncolás és társadalomelemzés hatja át, hol elégikus, hol ironikus hangsúllyal, vonzó őszinteséggel.

Am akárhányadik is az érettségi találkozó, a bölcselő ember nem adhatja fel szellemi nyitottságát, olvasnia és újraolvasnia, értelmeznie és újraértelmeznie kell nemcsak saját korának, hanem évezredeknek gondolati eredményeit is. E mindenkori szükséges magatartás hiánya ma különösen veszedelmes lenne, hiszen az egyoldalúságokba zárt, megbéklyózott lét után igazán itt az ideje, hogy törekedjünk az emberiség teljes kultúrájának lehetséges megismerésére és megértésére.

Három nagy témakörben zajlanak a „találkozások”: válságfilozófiák, életbölcsélet, pszichoanalízis művészetértelmezése. A megidézett gondolkodók és művészek sora Platóntól, Apuleiustól Mészöly Miklósig terjed, de a gondok és gondolatok zöme a múlt században gyökerezik és a jelenlegiben kuszálja kétségbeejtően szövevényessé ágait. Ebben rendet az emberi szellem történetének legnagyobbjai sem tudnak teremteni, mégis segítenek az eligazodásban, hiszen lét és nemlét alapkérdéseiről van szó, s ezek azonosak, legfeljebb komorabb színezetűek korunkban, s különösen Európának ezen a zsákutca történelmi szakaszokba kényszerített tájkán.

Gondolatmenetének középpontjába szívesen állít a szerző ellentéteket és hasonlóságokat felmutató párhuzamokat, például Platont és Arisztotelészt, Szent Agostont

és Aquinói Szent Tamást, Montaigne-t és Descartes-ot. Az aforisztikus, paradoxonokat kedvelő stílus a választ kereső ember sajátja, aki abban bizonyos, hogy belső megújulásra, erkölcsi integritásra és idealizmusra van szükség, különben bölcsélet és bölcsesség is elenyészhet. (*Liget Könyvek*)

Vasy Géza

Magyar költők lengyelül

Megjelent egy kis igénytelen külsejű, annál tartalmasabb füzet, a címe *Jak daleko — jak blisko* (Mily távol — mily közel), s erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai és nyugati magyar költők verseit adja közre lengyel fordításban (és magyar eredetiben). A kötet összeállítója, szerkesztője irodalmunk régi jóbarátja és hű tolmácsolója: Konrad Sutarski. Korábban Radnóti Miklós és Csoóri Sándor verseinek lengyel fordításaiból adott közre egy-egy kötetreválót, 1976-ban pedig magyar tolmácsolásban jelentek meg válogatott versei. Már évtizedek óta él Magyarországon, magyar felesége van, sokáig mint mérnök dolgozott, aztán a „rendszer-váltás” után a budapesti lengyel kulturális központ igazgatója lett. A határokon túli magyar költészet válogatását Bohdan Zadura, fiatal lengyel költő segítségével hozta létre.

A kis kötetben rendre megtaláljuk Dsida Jenő, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Szócs Géza, Tózsér Árpád, Gál Sándor, Tolnai Ottó, a kárpátaljai Kovács Vilmos, valamint Határ Győző, Bakucz József, Horváth Elemér és Gömöri György verseit, közöttük olyan költészettörténetileg is jelentékeny műveket, mint Domonkos István *Kormányelőrésben* című „dadaista” poémájának egy részletét.

Lengyelországban régóta tudnak arról, hogy a magyarság egyharmada kisebbségi sorsban él, s újabban bizonyos érdeklődés mutatkozik meg az erdélyi magyarok iránt. Ezt az érdeklődést teljesítheti ki a kisebbségi létben vagy a nyugati szórványokban megszületett magyar versek ismerete. Ugyancsak a baráti érdeklődés megalapozását szolgálhatja Konrad Sutarski bevezető tanulmánya, amely a határokon túli magyar költészet történelmi

hátterét és morális küldetését is megvilágítja. Érdemes idézni ennek a tanulmánynak a zárógondolatát: „Ne várjuk el, hogy a közölt versek szórakoztatóak legyenek! Csak érzékelői ezek a művészien ábrázolt, összetett, s nem egyszer nyugtalanító, emberi és közösségi sorsnak, amelynek alanyai nélkülözni kénytelenek azt a hazát, amely természetes, mint a tüdőkbe beszívott levegő.”

Pomogáts Béla

Shakespeare—Kamondi: Szentivánéji állomás

Egy átirat mindig vitatható. Gyanítom, Kamondi Zoltánét is vitatni fogják, aki Shakespeare *Szentivánéji álomját* dolgozta át és vitte színre az Arany János Színház Stúdiójában. Ez az évad végi? évad utáni? bemutató a szó szoros értelmében vett színházi produkció ugyan, de a színházi munkával most debütáló filmes rendező szándékának megfelelően önálló filmet készítenek belőle.

Bizarr, rémképekkel teli, elvontságában kézzelfogható, idegenségében hétköznapi ismerős világot teremt Kamondi a *Szentivánéji állomás* című előadással. Fikciója szerint az álom nem az Athén melletti varázsos erdőben, hanem egy mai mocskosnak tűnő, csövesek hálólhelyéül szolgáló, fémburkolatú pályaudvaron éri a szerelmeseket, akik megjelenésükben maguk is részét képezik ennek a vizuális környezetnek. A tündérvilág az állomás fölött helyezkedik el, kifeszített hálókön tanyáznak a tündérek. A szerelmesek is, Hermia, Helena, Demetrius és Lysander, odaálmodják magukat olykor. Van egy harmadik világ is, a csomagmegőrzők fémajtái mögött. Onnan szörnyek, zöldarcú rémek bukkannak elő.

E hármas egység fönt és lentjében helyezkedik el Kamondinál evilág és túlvilág, a rendezőnek pedig e világról van leginkább mit mondani: ahogy a pályaudvaron hangosbmondója artikulátlanul reccsegi a semmibe, amit pedig jó volna tudni, ahogy Lysander dadogva és értetlenül betűzi az elhajított könyvből Shakespeare szavait. Kamondi szerint ilyen artikulátlan a létünk. Lehet vele vitatkozni.

Kállai Katalin

Fodor András: Meggyfa

Többségükben 1987 óta keletkezett versek sorakoznak a kötetben, de régebbiek (eddig nem vagy csak részletükben publikáltak) is bőven keveredtek közöttük, főleg a negyvenes meg az 1956 körüli évekből. Így a *Meggyfa* Fodor András eddigi válogatott köteteit is folytatja, kiegészíti. Kompozíciója az önéletrajzi folytonosságot emeli ki; a somogyi diákévek, az Eötvös-kollégiumban megélt történelmi és emberi fordulatok, a forradalom tisztítóúze és a leveretés után is megőrzött nagyszerű emléke, a konszolidáció korszakának hol érdemleges, hol megalázó küzdelmei, egészen egy birodalom szétesésének, egy korszak elmúlásának „alig is hihető csodájáig” (*Számvetés*) — a versihető élmények az elmúlt 40-50 év közös történelmi tapasztalataival is kapcsolatban vannak, hisz Fodor nem tudja, nem akarja külön szemléltetni a költőt és korát. E líra személyessége paradox módon az objektivitás és a közösségi kontroll („a fültnánk szava”) megszállott igényéből fakad (*For ever, janicsárok!...*).

Minden lényegtelen kirekesztő, minden fontosat kellő súllyal a helyére illesztő szerkesztési módszer hitelesíti ezt a poétikát. Nem másolja a valóság elemeit, hanem motívumokként bánik velük, rendszerezi, megrostálja, újszerű kapcsolatokba helyezi és aforisztikus véglegességgel minősíti őket: „A szeretet hatalma több, mint / a hatalom szerelme.”; „Én már csak álarcokat látok.”. A mindenkori „téma” — alkalom egy elfogulatlan értékelésre törő, erkölcs-középpontú világvég működésének eleven érzékeltetésére. A versbe másolt levél Fodor számára nem „talált tárgy”, hanem a hűségéről szóló szemérmes óda szerves része; látszólagos semmiségeket összefűzve egyetemes derűt fakasztó életképet alkot; abszurd álmokban, zavaros televíziós közvetítésben megdöbentető lelki vagy éppen politikai realitást fedez föl (*Bertók levele, Levél helyett, Álom és való, Két nap*). Az átéltek pontos megőrzésének belső parancsához ragaszkodik hajthatatlanul, a puritanizmusnak és pátoznak ez az összefonódása teszi kedélyvilágát és esztétikai színeképet változatosan színessé: érzékeny

az abszurdra, a „hazard-bizonytalanra”, a reménytelenre, de meghallja a hűség, a bensőségesség halkuló üzeneteit is. (*Szép-irodalmi*)

Csűrös Miklós

Korek Valéria: Utómagyarok

Hazatérőben van a nyugati magyar irodalom, és ennek a hazatérésnek nemcsak olyan szélesebb körben észrevett és üdvözölt eseményei vannak, mint Márai Sándor, Cs. Szabó László vagy Határ Győző könyveinek most már állandó jelenléte a hazai könyvpiacra, hanem csendesebb, mindazonáltal figyelemreméltó megnyilvánulásai is. Például a New Yorkban élő Korek Valéria jelképes hazatérésének, akinek *Utómagyarok* című regénye most Budapesten jelent meg második (átdolgozott) kiadásban. A regény írója 1938 óta él az Egyesült Államokban, irodalmi tanulmányai és kritikái az Új Látóhatárban, az Irodalmi Újságban és a chicagói Szivárványban jelentek meg. Két önálló irodalomtörténeti munkája is napvilágot látott: *Hangulat és valóság* című könyvében Ambros Zoltán elbeszélő művészetéről rajzolt finom képet, másik kötetében pedig a századforduló novellisztikáját mutatta be.

Az *Utómagyarok* tulajdonképpen a detektívregény hagyományait követi: Amerikában írott magyar napló képzeletbeli szerzőjének személye áll a kutatások központjában. Ez a nyomozás mindenképpen szellemi kaland, s ennek a kalandnak a bonyodalmai közepette az emigráció belső viszonyai, az emigránsok — ahogy az író nevezi őket: az „utómagyarok” közérzete és lelkesége, nosztalgiai és neurózisai világosodnak meg az olvasó előtt. Mindez az angolszász intellektuális irodalom (Huxley, Evelyn Waugh) elemző és ironikus ábrázolásmódjára és hangulatára emlékeztet. Szerb Antal alighanem szívbéli örömmel olvasta volna ezt a tanulságos, egyszersmind szórakoztató intellektuális „kalandregényt”.

Pomogáts Béla